
Отримано: 20 грудня 2017 р.

Прорецензовано: 21 грудня 2017 р.

Прийнято до друку: 22 грудня 2017 р.

e-mail: madlucinda@gmail.com

DOI: 10.25264/2522-9672-2017-2(14)-63-68

Костюк Н. О. Внесок Агатангела Кримського у світову арабістику. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Релігієзнавство»*. Острог : Вид-во НУ«ОА», 2018. № 2(14). С. 63–68.

УДК 297.17

Костюк Назар Олександрович,
*аспірант кафедри релігієзнавства і теології
Національний університет «Острозька академія»*

ВНЕСОК АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО У СВІТОВУ АРАБІСТИКУ

Багаторічна та самовіддана праця Агатангела Кримського у сфері релігієзнавчих дисциплін зобов'язує нас до необхідності глибокого і всебічного вивчення діяльності науковця. Він займався віднайденням та збереженням української самобутності. В кінці XIX – XX ст. вітчизняне сходознавство надало світу плеяду талановитих науковців світового рівня. Серед них особливе місце належить Агатангелу Юхимовичу Кримському.

Ключові слова: арабістика, сходознавчі дослідження, Україна, іслам.

Nazar Kostiuk,
*postgraduate student of the Chair of Religious Studies and Theology
of the National University of Ostroh Academy*

AGATANGEL CRIMEAN CONTRIBUTION TO THE WORLD OF ARABIC STUDIES

The long and dedicated work of Agatangel Crymskii in the field of religious studies disciplines requires us to have a deep and comprehensive study of the activities of a scientist. He was engaged in discovering and preserving Ukrainian identity. At the end of the nineteenth and twentieth centuries, national Oriental studies provided the world with a gala of talented world-class scholars. Among them there is a special place belongs to Agatangel Efimovich Crymskii.

Key words: Arabic studies, oriental studies, Ukraine, Islam.

Постановка проблеми. У кінці XIX – XX ст. вітчизняне сходознавство дало світу плеяду талановитих науковців світового рівня. Серед них особливе місце належить Агатангелу Юхимовичу Крим-

ському. Він – талановитий сходознавець широкого профілю, поліглот-арабіст, семітолог, іраніст, україніст.

А. Кримський зробив визначний внесок у розвиток світової науки загалом і української, зокрема. Його життєвий шлях був тернистим, та його обличчя проглядає крізь десятиліття до нас крізь праці, які він залишив і які ще, можливо, не до кінця усвідомлено. Вони стали важливим набутком української нації.

Виклад основного матеріалу. Агатангел Юхимович Кримський народився 15(3) січня 1871 р. у сім'ї вчителя міського училища невеликого повітового містечка Володимира-Волинського. Сім'я, в якій народився Агатангел Юхимович, як і весь рід Кримських вирізнялася давніми культурно-національними традиціями. Згідно із сімейною традицією, Агатангела Юхимовича рано стали вчити грамоті. У три з половиною роки він уже легко читав російською. У п'ятирічному віці батьки віддають його у Звенигородську школу, яку він відвідує до 1881 р. Одночасно вдома він вивчає польську, французьку, англійську та німецьку мови. В десять років хлопчика віддають в Острозьку протогімназію. В тринадцять років Кримського відправляють у другу гімназію – Крамера, а після закінчення четвертого класу – у відому на всю Російську імперію колегію Павла Галагана.

В колегії Павла Галагана Кримський навчався з 1885 до 1889 р. У 1889 р. Кримський вступає до Лазаревського інституту східних мов у Москві, де спеціалізується з арабістики. Після його закінчення (1892 р.) він залишився при кафедрі арабської філології для підготовки до професури. Хоча він мав шанс продовжити заняття в Петербурзькому університеті, але така перспектива його не привабила [1, с. 104]. Натомість у 1892-1896 рр. Кримський навчався на історико-філологічному факультеті Московського університету.

1896 р. Кримський склав магістерські іспити з арабістики в Петербурзькому університеті та зі слов'янської філології в Московському університеті. Того ж 1896 р. його було відраджено до Сирії та Лівану для опанування тогочасної арабської мови та праці над джерелами. За планом наукового відрадження він мав провести на Сході рік, а рік – в одному з провідних європейських університетів, який спеціалізувався зі сходознавства. Але до Європи Кримський так і не поїхав, мотивуючи це великим обсягом наукової роботи в Сирії.

Головним методологічним інструментом Кримського були знання. Вважається, що знання предмета не може відігравати якоїсь методологічної ролі, а є лише фундаментом, початковою засадою наукової

роботи. Однак у випадку Кримського його колосальна обізнаність та ерудиція мали методологічне значення, даючи йому в руки великі переваги й водночас роблячи вкрай уразливим [2, с. 149].

Хронологічно першим предметом Кримського стала арабістика (арабська мова й література, філологія, релігія), далі до них додалися перська мова і література та турецька мова і література. Це, так би мовити, головні сходознавчі дисципліни Кримського. Але до кола його зацікавлень входили також семітські мови, історія ісламу, зокрема вивчення Корану та інших релігійних текстів мусульманства, мови та історія «східних» народів, які населяли теперішню територію України, зокрема кримських татар, хозарів та ін. [3, с. 256]. Знання з усіх цих дисциплін давали йому можливість дивитися на кожне окремо взяте наукове завдання з різних точок зору, бачити його з погляду не однієї культури, а кількох, розглянути історичну подію чи героя історії (султана, візира, полководця, дервіша, придворного поета) у світлі джерел, написаних різними мовами в різних країнах.

Історія – це полотно, яке тчеться з багатьох країв, у ньому немає одного сюжету, єдиного центру чи стрижня дії. Слід пам'ятати, що Кримський ніколи не був тільки чи просто істориком, хоча більшість назв його праць починалися словом «історія» [4, с. 150]. Його «історії» вкрай філологічні, в їхньому центрі передовсім стояли джерела та їх коментування. Такі «історії» передбачали велику увагу до мови, літератури, археографії. Власне узагальнюючою спеціальністю Кримського була філологія. Кримський – філолог у тому сенсі цього слова, як воно розумілося в XIX столітті. Наука філології мала на меті не вивчення мови чи мов, а коментування текстів.

У всіх своїх «історіях» Кримський поєднує власне історію з історією літератури [5, с. 41]. Перше має служити тлом для другого. Це відображено в назвах: «Історія арабів, їх халіфат, їх подальші долі й короткий огляд арабської літератури» або «Історія Персії та її письменства» та ін. Часто Кримський не доходив у своїх історіях до літературних розділів. Іноді він писав окремі книжки про поетів (Гафіз, Нізамі), які в цьому разі були епізодами історії Персії. Деякі назви цілком або частково не відповідають змістові. Фундамент «історій» становила бібліографія [6, с. 66]. Захоплення Кримського бібліографіями та джерелами часто призводило до того, що бібліографічні розділи домінували над історичними чи літературними. Нерідко в переліках та описах джерел губився головний об'єкт аналізу. Так сталося, наприклад, із Гафізом, перським поетом XIV ст., якому присвячена

книжка «Хафиз та його пісні, в його рідній Персії XIV ст. та у новій Європі».

Тогочасна арабістика Російської імперії, зокрема школа Розена, велику увагу присвятили вивченню східних джерел, пов'язаних із Росією і Східною Європою. У цьому сенсі сам ракурс досліджень з акцентом на слов'янські зв'язки Кримський перебрав від старших російських колег. Він переніс цей ракурс в українську площину. І особливо цікавився найдавнішою історією України, точніше тих територій, які тепер належать до України. Цей інтерес загострився після 1918 р., коли тема «Україна і Схід» посіла чільне місце в дослідженнях Кримського. Іноді це просто акценти, несподівані паралелі. Наприклад, він в енциклопедичній статті про Коран зазначає: «Магомет любив надавати своїм одкровенням форми римованої прози, якою складені малоруські думи кобзарів і великоруські примовки райошників» [5]. Паралелі: казахський героїчний епос і українські думи; тюркський народний театр нагадує Кримському український вертеп. Іноді цілі праці або їхні фрагменти написані з урахуванням українського контексту. Серед них на перше місце варто поставити «Історію Туреччини», в якій Кримський постійно звертається до теми впливу Туреччини на слов'янські землі й, зокрема, на Україну [5, с. 82]. Турецькі й татарські набіги – одна з причин створення козацької Січі, але це було відомо й до Кримського. Однак доля українських та інших слов'янських бранців після їхнього потрапляння в турецький полон до Кримського була невідомою.

Жодних теорій, самі тільки факти – так можна окреслити кредо Кримського. За його словами: «Завдання моє – не широкі узагальнення давати, а фіксувати ті історико-літературні факти, котрі документально незаперечні й становлять достовірний матеріал для висновків. До гіпотез, навіть і дуже заманливих, я, старий ерудит, після півстолітньої роботи над вивченням культурно-літературної історії Ірану (в широкому сенсі слова) ставлюся з побоюванням: надто багато фактичного залишається ще для нас неясним і потребує дальшого добирання фактичного матеріалу. Звичайно, навіть у простому групуванні фактів обійтися цілком без припущень не можна; трапляються іноді вони і в мене. Але в таких випадках я дотримуюся правила – жодного особистого здогаду не повідомляти інакше, як з обережними застереженнями» [1]. А.Б. Хамідов, російський учений, який приготував до друку незавершену працю Кримського про нову арабську літературу, слушно зазначав про метод останнього: «Теоретичні побудови

не були сильною стороною його таланту і, очевидно, мало його приваблювали». У працях, присвячених літературним постатям, Кримський працює за тією ж схемою: джерела – історичне тло – життєпис. Іноді до третього пункту програми – життєпису поета – він не доходить [7, с. 315]. Це парадоксальним чином виявилось в останній праці Кримського про Нізамі («Низами и его современники»), яка писалася на замовлення Азербайджанської Академії наук у 1940 р., однак вийшла в Баку лише 1981 р.

Висновки. Отже, не тільки з приводу історії писав Кримський. Арабіст робив зауваги щодо економічних факторів (наприклад, відступ про роль коней і верблюдів у житті арабів у «Історії арабів»). З економічних питань його найбільше цікавило, хто з ким і чим торгує, де пролягають торговельні шляхи. Кримський характеризує механізми збору податків і наповнення султанової скарбниці в часи Сулеймана Пишного або законодавчі зміни за його ж правління («Історія Туреччини») [8, с. 261]. Зазначимо, що всі ці теми досить рідко потрапляли до історичних досліджень кінця XIX – початку XX ст. Кримський за природою – людина вкрай допитлива, тому він звертав увагу на різні моменти матеріального життя, а також на маргінальні теми. Життя ширше за репрезентації джерел. Кримський мав розвинуту фантазію. І вона рухалася не лише в бік психологічних характеристик історичних персонажів, але й виявлялася в інтересі автора до цілком земних моментів матеріального життя, які стануть об'єктом історичного вивчення значно пізніше.

Список використаних джерел:

1. Лист А. Кримського до Б. Грінченка від 20 липня 1892 р. *Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890-1942 рр.): в 2-х томах* / За ред. О.Д. Василюка. Т. 1 (1890-1917). Київ, 2005. С. 104–105. («Наукова спадщина сходознавців»).
2. Шокало О. А. Агатангел Кримський дослідник і перекладач Гафіза Ширазького (освоєння феномену суфізму на українському ґрунті). *Східний світ*. Київ, 2005. № 1. С. 142–151.
3. Павличко С.Д. Націоналізм. Сексуальність. Орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського. Київ: Вид-во Соломії павличко «Основи», 2000. 328 с.
4. Гурницький К. І. Кримський як історик. Київ: Наукова думка, 1971. 182 с.
5. Крымский А. Е. Мусульманство и его будущность. Москва: Издание магазина «Книжное Дело», 1899. 122 с.

6. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть? *Великий українець: Матеріали з життя і діяльності М. С. Грушевського*. К., 1992. С. 58–84.

7. Шевельов Ю. Покоління двадцятих років в українському мовознавстві. *Записки НТШ*. 1962. Т. СХХІІІ. С. 309–322.

8. Кримський А. Ю. Історія Туреччини. Київ, 1996. 346 с.